

БЕЛАРУСКАЯ
МОВА

ЭНЦЫКЛАПЕДЫЯ ДЛЯ ШКОЛЬНІКАЎ І СТУДЭНТАЎ

7

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

ГІСТАРЫЧНЫ СЛОЎНІК, семантычны лексемны слоўнік, мэта якога адлюстравіць гісторыю слоў на ўсім працягу іх існавання ў мове.

У Г.с. рэгіструецца фанетычная, графічная, марфалагічная варыянтнасць слова, асноўныя змяненні ў яго семантыцы і прагматычных характарыстыках (ступень выкарыстанасці, пашыранасць у розных падсістэмах мовы, стылістычная прыналежнасць і інш.).

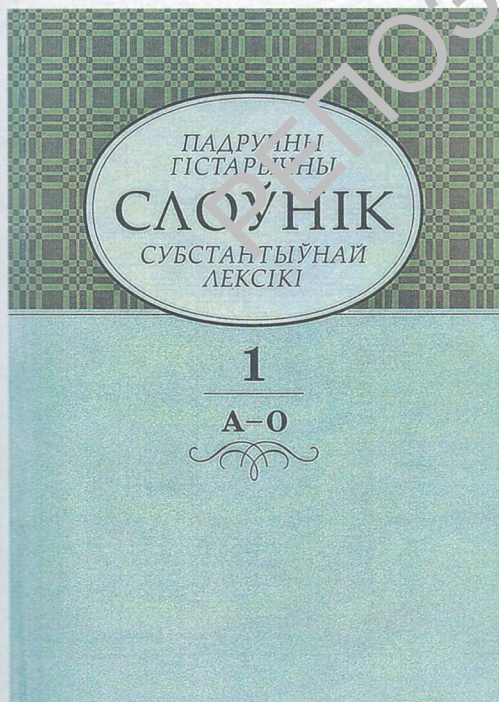
Адрозніваюцца 2 тыпы Г.с.: сінхранічнага (гарызантальнага) зрэзу і дыяхранічнага.

Слоўнікі сінхранічнага зрэзу апісваюць лексіку пэўных перыядаў гісторыі мовы. У іх больш падрабязна прасочваецца дынаміка функцыянавання слова. Да слоўнікаў гэтага тыпу адносяцца: «Слоўнік беларускай літаратурнай мовы

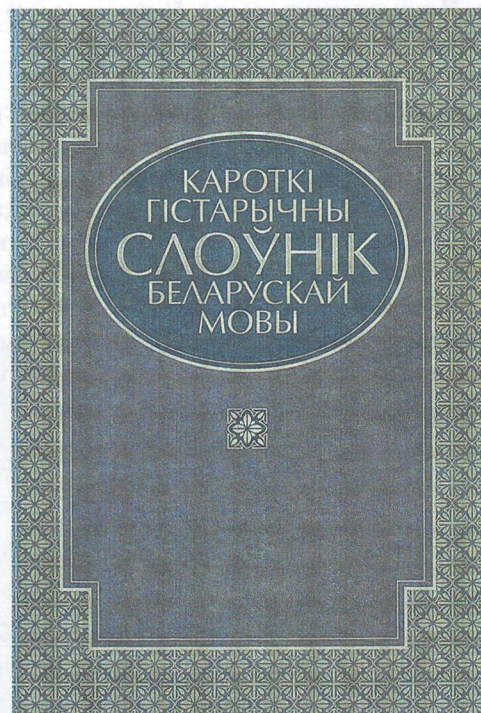
XIX ст.» А. Макміліна (Лондан, 1973), «Канкарданс беларускай мовы XIX стагоддзя» Н. Сянкевіч (2015).

Дыяхранічныя слоўнікі маюць шырокія храналагічныя межы і ўзнаўляюць гісторыю слова на працягу значных перыядаў развіцця мовы. Дыяхранічным з'яўляецца «Гістарычны слоўнік беларускай мовы» (вып. 1—36, 1982—2016; выданне працягваецца), які змяшчае лексіку, што ў 14 — пачатку 18 ст. ужывалася ў сферах бытавога, грамадска-палітычнага, юрыдычнага, сацыяльна-эканамічнага, прафесійна-вытворчага, гаспадарчага, ваеннага, навуковага, культурнага, рэлігійнага жыцця беларускага народа. Крыніцамі матэрыялу сталі старабеларускія арыгінальныя і перакладныя пісьмовыя помнікі — дагаворы, граматы, канцылярска-юрыдычныя дакументы, статуты, летапісы, хронікі, хранографы, ваенскія і рыцарскія раманы, апавесці, мемуарная, публіцыстычная, навуковая і рэлігійная літаратура.

Напавати, напавать дзеясл. Паіць. Сухими рыбъками кормил водою напавал та их чвичил (36. 261, 1466); прищли дочки попа мадианского

Да арт. **Гістарычны слоўнік**. Вокладка кнігі «Падручны гістарычны слоўнік субстантыўнай лексікі». 2013.

Да арт. **Гістарычны слоўнік**. Вокладка кнігі «Кароткі гістарычны слоўнік беларускай мовы» А. Булыкі. 2015.

напавати швец до шнон стѣдни (Бельск., 416) <...>. ◊ Напавати плачу — выклікаць слёзы, жалъ. Домовыхъ всѣхъ, подрѣчныхъ и насъ напаваеѣтъ Горкопамѣтливого пѣлынного плачѣ (Лям., 8).

Пральня наз. *Пральня*. пральню, выгоны, водлуг ревизыи Богдана Сапеги, при мѣстѣ нашомъ мѣщаномъ Новгородскимъ права Майдеврского зоставѣемъ (АЮЗР, I, 279, 1598).

У «Падручным гістарычным слоўніку субстантыўнай лексікі» (т. 1—2, 2013; каля 24 000 адзінак), створаным на аснове картатэкі «Гістарычнага слоўніка беларускай мовы», тлумачыцца найбольш актуальная, шырокаўжывальная частка зарэгістраваных у картатэцы назоўнікаў, якія выконвалі ў старабеларускай мове камунікатыўную функцыю. У слоўнік не ўвайшлі: 1) словы вузкага, пераважна кніжнага ўжытку; 2) іншамоўныя запазычанні; 3) асабовыя найменні, утвораныя ад этнонімаў, тапонімаў, антрапонімаў, не звязаныя з асвятленнем паўсядзённага жыцця ў Вялікім Княстве Літоўскім.

Пральня — *пральня*: пральню, выгоны мѣщаномъ Новгородскимъ права Майдеврского зоставѣемъ (АЮЗР, I, 279, 1598).

У «Кароткі гістарычны слоўнік беларускай мовы» (2015; каля 30 000 адзінак) А. Булыкі ўключана старабеларуская лексіка, якая была прадстаўлена ў мове канцелярска-юрыдычных, актавых дакументаў і арыгінальных твораў 14 — пачатку 18 ст. У адрозненне ад «Гістарычнага слоўніка беларускай мовы» ў рэестр не трапілі словы вузкага, пераважна кніжнага ўжытку (*аполексія* «назва кнігі», *одигитрия* «назва іконы Багародзіцы», *кипотафионъ* «надмагільны помнік» і інш.), іншамоўныя ўкрапванні (*адаръ* «скарапка», *квинтиль* «ліпень», *принцесъ* «кіраўнік» і інш.), онімная лексіка, а таксама вытворныя ад яе прыметнікі.

Пральня гл. прати

Прати мыць: речкѣ переходѣ в которѣ дѣвки хѣсты прали (Пралог, 5346). — **Выпирати, выпирание, выпрати (выпратити), выпратнение, исперетися, исправший, перучий, пирати, пральня, пранье, прачка, прачъ, спрати (изопрати, исперети, испрати, сопрати, сперети), сопирание.**

Канцелярска-юрыдычная, грамадска-палітычная, сацыяльна-эканамічная, канфесійная, бытавая, ваенная, прыродазнаўчая лексіка старабеларускай мовы адлюстравана ў выданні «Старабеларускі лексікон: падручны перакладны слоўнік» М. Прыгодзіча, Г. Цівановай (1997; больш за 6000 адзінак) і ў «Падручным слоўніку старабеларускай літаратурнай мовы» А. Дзядовай, В. Зіманскага (2004; каля 4000 адзінак).

Узорам апісання лексікі адной пэўнай сферы ў гістарычным аспекце з'яўляецца «Рэлігійны слоўнік старабеларускай мовы» І. Будзько (2003; каля 4000 адзінак).

Д.В. Дзятко.